

РЕЦЕНЗИЯ

на проф. дин Лиляна Видинова Симеонова, Институт за балканистика с Център по тракология-БАН за дисертационния труд на Боряна Николова Маркова „Бесите в Римската империя“ за получаване на научната и образователна степен „доктор по история“ в професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност „Стара история и тракология“, Център по тракология „Проф. А. Фол“

Дисертационният труд се състои от увод, три глави, заключение, именен каталог, библиография и списък на използваните съкращения (235 с.). Още в увода, ясно и точно, са дефинирани основната цел на изследването, използваната методология и основанията за структуриране на дисертацията по начина, в който е представена. С удовлетворение трябва да отбележа, че дисертантката е взела предвид голяма част от направените от колегите ѝ препоръки и допълнения по време на обсъжданията на труда ѝ по отношение както на структурата на работата, така и на съдържанието и библиографията.

Избраната тема на дисертацията никак не е лесна за разработване, по две основни причини: първо, макар акцентът да е поставен върху периода от I до VI в.н.е. – сам по себе си голям, близо шествековен период, работата на Маркова обхваща и предходните шест века, като включва известните ни писмени сведения за бесите от времето на Херодот до I в.н.е.; второ, изворите (писмени сведения, епиграфски и археологически материал) са разнородни по характер. Това определя и нуждата от прилагане на интердисциплинарния метод на изследване.

Допълнителни трудности изследователят на тази тема среща и в резултат от неяснотите в описанията на древните автори. Въз основа на тях не могат да се

дадат еднозначни отговори на най-важните въпроси, свързани с бесите: каква е етимологията на названието „беси“ и променя ли то значението си през вековете; къде се локализира землището, обитавано от бесите, при условие, че „беси“ – поне от определен момент насетне – може да е название на племе или дори на племенно обединение. В първа глава на дисертацията си Маркова се спира на различните хипотези както за етимологията на думата „беси“, така и за обитаваните от бесите земи, като с това демонстрира много добро познаване на изследванията по дадената проблематика. Все в тази връзка дисертантката разглежда и различните хипотези в съвременната наука относно връзката „беси-траки“. Както е показала Маркова, в историческата картография опитите за локализация на земите на бесите в рамките на Древна Тракия датират още от края на XV и началото на XVI в., докато първите научни изследвания върху бесите са от доста по-късно време – от средата и втората половина на XIX в.

Писмените извори за бесите от времето след завладяването на тракийските земи от Рим са повече на брой, но и те не дават кой знае колко ясна представа за това, къде точно живеят бесите, с какво се препитават и какво е участието им в живота на Римската империя. Те обаче дават представа за силната съпротива, която са оказали бесите на римските завоеватели. Повече сведения за участието на беси в живота на римското общество получаваме от наличния епиграфски материал, затова и дисертантката е отделила най-много внимание на него. От приведените примери се вижда, че за беси, рекрутирани в имперския флот, имаме доста повече сведения, отколкото за бесите-рекрути в сухопътните сили. Макар и в по-редки случаи, надписите дават сведения и за беси роби, беси жреци или беси, заемащи определени длъжности.

Въпреки че епиграфският материал предоставя немалко сведения за беси във флота и армията и за това какви постове заемат някои от тях във военната йерархия, обобщаващо изследване за участието на беси в имперските военни структури все още няма. Маркова с основание отбелязва, че епизодично споменаване на беси се среща само в някои обобщаващи трудове за римската войска, като малко повече са споменаванията на беси в изследванията върху римския флот. Спорадични споменавания на беси има, както посочва дисертантката, и в трудове, посветени на траки, живеещи извън географските граници на Тракия.

Втората глава от дисертацията разглежда сведенията за беси в структурата на римската войска и общество през I–III в. въз основа на епиграфския материал, който се състои от надгробни, вотивни и благодарствени надписи. Както вече посочих, прави впечатление факта, че най-много надписи се отнасят за участието на беси във флота, по-малко – за рекрутирането им в сухопътните сили и още по-малко – за заемането на някакви длъжности от беси. Маркова изтъква, че повечето от надгробните паметници са открити извън пределите на Тракия. Във втора глава на дисертацията епиграфските сведения за беси-войни са разделени на групи, според родовете войски, в които служат.

Важен е изводът на дисертантката, че след приключването на военната си служба ветераните-беси рядко се завръщат по родните си места, а по-скоро предпочитат да останат там, където за последно са служили. В подкрепа на този извод е фактът, че в тракийските земи са открити много малко надписи, споменаващи войни-беси, докато останалите около 200 надписа са открити извън пределите на Тракия и показват, че беси са рекрутирани във военни части, дислоцирани далеч от родното им място. Маркова отбелязва и че бесите, които служат в по-важни военни части, като например тази на

морските преторианци в Мезе или в *equites singulares Augusti*, имат латински имена, докато тези, които служат в различните помощни части (*auxiliae*), обикновено запазват тракийските си имена. С други думи, в помощните войски е имало по-ниска степен на романизация, докато по-високата степен на романизация в елитните части е спомагала и за по-добрата интеграция на бесите-войни в живота на римското общество.

При евентуално издаване на дисертационния труд като монография би било добре в тази глава да се дадат малко повече сведения за родовете войски, в които служат бесите. Така бихме добили още по-ясна представа за ролята им в имперските въоръжени сили, а и в обществения живот на древния Рим. Открит остава въпросът за това кои са бесите *consistentes*, които продължават да предизвикват спорове сред учените. Маркова отбелязва, че малкото налични надписи, споменаващи беси, които не са войници, свидетелстват за наличието на беси-робини в Рим, както и на беси със статут на свободни хора, които са заемали различни длъжности.

Диоклетиано-Константиновите реформи от края на III и първите 30 години на IV в. полагат началото на дълбоки промени във всички сфери на живота в империята, в т.ч. и във въоръжените сили. Точно по това време бесите-войни изчезват от изворите. За сметка на това обаче изглежда, че бесите са силно повлияни от един друг важен процес – този на християнизацията. На бесите и християнството през IV–VI в. е посветена третата, последна глава на дисертацията. Покръстването на бесите, макар и по всяка вероятност то да не е било така масово, както го представят някои християнски автори от епохата, все пак довежда до присъствието на беси-монаси в големите християнски центрове, а по всяка вероятност – и до основаването на манастири с беси-монаси в тях. Маркова с основание отбелязва обаче, че една част от

сведенията за християнството у бесите са плод на поетично преувеличение, а за напълно достоверни могат да се приемат само сведенията на св. Йероним и на Павлин Нолански, който говори за мисионерската дейност сред бесите на Никита Ремесиански.

Косвени сведения за покръстването на тракийски племена има и у Йоан Златоуст. Те обаче не могат да послужат за аргумент в полза на тезата, че Библията е била преведена на „бески език“. Маркова правилно отбелязва, че до онзи момент бесите не са имали каквато и да е книжовна традиция, а и самият термин *Biblia bessica* не се среща в изворите. Затова пък разполагаме с няколко достоверни източника за беси-монаси в Юдея, Палестина и Йеросалим, а също и в Константинопол, и за участието им в религиозния живот, та дори и в христорологичните спорове през Късната античност.

Бесите, а е възможно през Късната античност това название вече да се е било превърнало в синоним на „траки“, са силно мобилни: те се срещат на различни места из цялата Източна Римска империя. След VI в. бесите повече не се споменават в изворите. Жреци, войни, храбро съпротивляващи се на римските завоеватели, след това – войници в имперските въоръжени сили и накрая монаси: от всички траки бесите са най-често споменавани в изворите за целия период от VI в. пр.н.е. до VI в. н.е. Трудът на Маркова е написан на добър език, авторефератът отговаря по съдържание на дисертацията.

Като отчитам гореизброените приноси на Боряна Николова Маркова, давам своя ПОЛОЖИТЕЛЕН ВОТ в процедурата за присъждането ѝ на научната и образователна степен „доктор“.

06 март 2019 г.

Подпис: